

Nobel-díjasainkról a Nobel-évforduló kapcsán

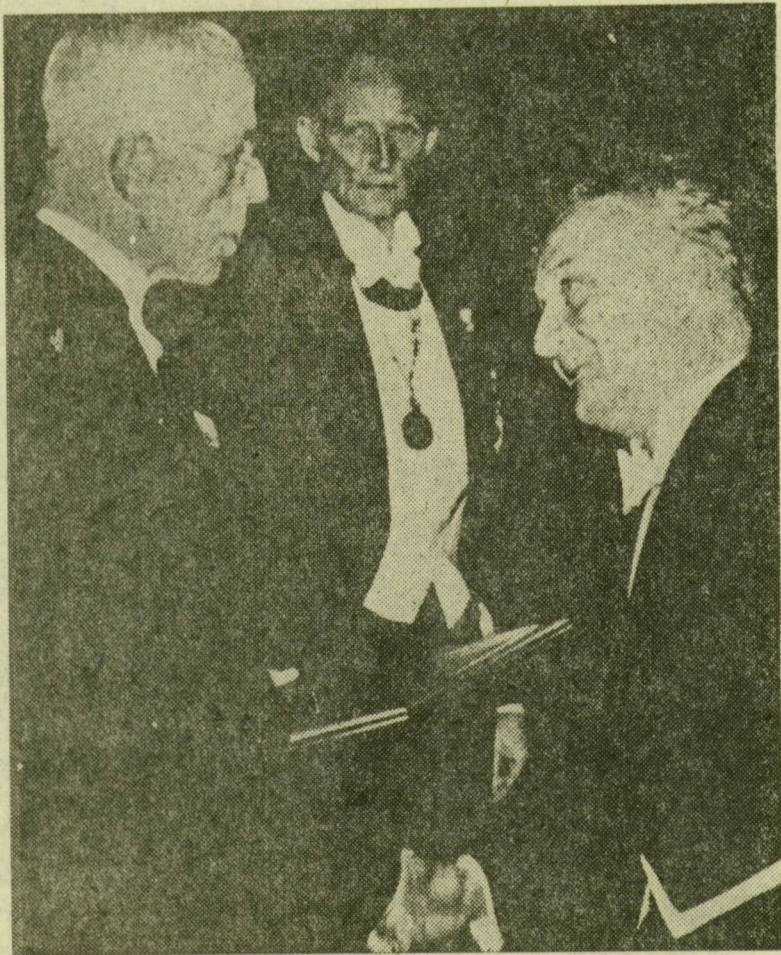
Alfred Nobel (1833—1896) svéd kémikus, akinek nevét nyolc évtizede nemcsak a tudományos világ, hanem a közvélemény is ismeri, de életét alig. Csak kísérleteinek élt, önmagáról nem szeretett nyilatkozni. Amikor testvére arra kérte, hogy írja meg önéletrajzát, ironikusan a következőket mondta: „Legfeljebb a következő személyleírást adhatnám magamról: Alfred Nobel — nyomorult félelmes; egy emberbarát orvosnak akkor kellett volna őt a másvilágra átsegítenie, amikor bögve bevonult az életbe. Legnagyobb érdeme: tisztán tartja körmeit, és senkinek sincs terhére. Legnagyobb hibái: nincs családja, nincs jó kedve, és nincs jó gyomra. Egyetlen kívánsága: ne hogy élve temessék el. Eletének fontos eseményei nincsenek.”

Bizonyára sok igazságot tartalmaz ez az öngúnyos irtonjellemzés, de az utolsó mondata mindenképpen hamis. Hamis, mert Alfred Nobel élete igazán fontos eseményektől gazdag. Már édesapja is igen kalandos életet élt. Volt hajóinas, építész, a geometria főiskolai tanára, de ami a legfőbb, kísérletező, feltaláló lélek. A robbanószerek iránti érdeklődést fia tőle örökölte. Az atya stockholmi laboratóriuma éppen Alfred fia születésének évében, 1833-ban robbant fel, és a családot valósággal kiűzték Svédországból. Ezután Finnországba költöztek, majd Pétervárot éltek. Itt Nobel torpedót és gyorstüzelő fegyvert szerkesztett. Jómódú iparosná vált, különösen számítottak találmányaira a krími háború idején, de később tönkrement. Visszavágyott szülőföldjére, és 1861-ben Stockholmban nitroglicerint gyártó alapított. Természetesen ismét felrobbant, és egyik gyermeke, valamint négy munkása meghalt. Az idősebb Nobel ekkor egészen összetört, és a gyár vezetését Alfred Nobel vette kézbe. Egyik sikerét a másikkal aratta. Feltalálta a robbanózselt, a füst nélküli lőport és a dinamitot, a biztonságos — ugyanis kovaföldbe felszívta — nitroglicerines robbanószert. Találmányai, de főleg ez utóbbi, világhírt és folytonosan növekedő vagyont biztosított számára. A világban számos dinamitgyárat létesített, ugyanis Alfred Nobel nemcsak kiváló kémikus volt, hanem kitűnő szervező és nagy üzletember is.

Párizsban telepedett le 1869-ben, majd San Remóban helyezte át laboratóriumát. A halál is ott érte, de hamvait hazaszállították Stockholmba.

Alfred Nobel nem nősült meg, örökösei nem voltak. Hatalmas, 52 millió koronás vagyont — még Magyarországon is voltak érdeklődései — gyűjtött össze. Könnyű volt Nobelnek — mondhatnánk, mert nem volt aszsonya... Nobel 1896. december 10-én halt meg, és azóta, pontosan 1901 óta minden esztendőben halála napján adják át — az élő és meghívott Nobel-díjasok jelenlétében — az átlagban 170 ezer svéd koronát jelentő díjat. Az első között kapta meg a Nobel-díjat a német Röntgen, a holland van't Hoff, a francia Sully-Prudhomme, a Nemzetközi Vöröskereszt meg alapítója, Dunant, valamint a szentén francia Passy.

A Nobel-díjasok hosszú sorában a magyar, a magyar származású, továbbá a korabeli Magyarországon születetteket is

Szent-Györgyi Albert 1937-ben átveszi a Nobel-díjat

ideszámítva, a legnagyobb elismerésben részesítettjeink száma: 10. Lénárd Fülöp (Pozsony, 1862—1947) 1905-ben fizikai; Bárány Róbert (1876—1936) magyar származású svéd tudós 1914-ben orvostudományi, Zsigmondy Richard (1865—1929) burgenlandi magyar 1925-ben kémiai; Szent-Györgyi Albert (1893—) 1937-ben orvostudományi; Ruzicska Leopold (Vukovar, 1887—?) Svájcban telepedett le, 1939-ben kémiai; Hevesy György (1885—1966) magyar származású amerikai 1943-ban kémiai; Békési György (1899—1972) magyar származású amerikai 1961-ben orvostudományi; Wigner Jenő (1902—) magyar származású amerikai 1963-ban fizikai; Gábor Dénes (1900—1979) magyar származású angol 1971-ben fizikai és Andrew Schally — szülei Magyarországon születtek, ő maga is beszél magyarul, és igen jó kapcsolatot tart fenn hazai kutatókkal, gyakran látogat Magyarországra, — 1977-ben kapott orvostudományi Nobel-díjat. Csak az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy P. Diracnak (1933, fizikai) felesége magyar származású, Wigner Jenő húga. Igaz, hogy nem kaptak Nobel-díjat, de eredményeik alapján oda kellene sorolnunk Neumann Jánost, a számítástechnika elméletének megalapítóját, Szilárd Leót, a láncreakciók elméletének megalapítóját, Selye Jánost, a stressz-elméletét, vagy Bárdos Tamást, az USA-ban élő magyar származású tudóst, aki a rák kemoterápiás kutatásában ért el nagy eredményeket. De a legnagyobb magyar fizikus, Eötvös Loránd sem kapott Nobel-díjat. (Einstein szerint, „A fizika egyik fejedelme.”)

A Nobel-díjak körül kezdettől viharok kavarnak, pedig az alapítótól származó mondat, amely az emlékérmén szerepel így szól: „Szép dolog az életet

találékony művészetekkel nemeseíteni.” Einstein csak 1922-ben kapott Nobel-díjat, de Edisont sohasem tüntették ki e nagy elismeréssel. Megérdemelték volna, de nem kapták meg: Tolsztoj, Csehov, Zola, Ibsen, Gorkij, Brecht, Proust, Rilke, Mark Twain és így tovább. Mások nem fogadták el, mint G. B. Shaw, Sartre stb. Mások politikai elfogultság jellemezte a bírálókat.

Ma hat Nobel-díj létezik, öt eredetileg, és 1968-ban hozták létre a közgazdaságit, amelyet nem az alapítvány kamataiból fedeznek, hanem a svéd állam fizeti. A kémiai, a fizikai és az irodalmi díjat a Svéd Királyi Akadémia, az orvostudományt a Karolina Intézet és a békedíjat a norvég storting (parlament) bizottsága ítéli oda.

Az idei díjkiosztás valamivel még bensőségesebb volt, mint a korábbi években, hiszen ez év október 21-én volt az alapító születésének 150. évfordulója. Az idén díjazottakkal együtt 519 személy és 15 szervezet kapott Nobel-díjat.

Tehát eddig összesen 534 a Nobel-díjak száma. De mi történt volna, mennyivel lenne szegegyebb a világ, ha Alfred Nobel szíve valóban lángra lobban a bécsi kis virágáruslány iránt, ha a hölgy elérte volna célját, hogy Nobelné asszonyságnak nevezze. A már 43 éves Nobel ugyanis fűtő beleszeretett egy 19 éves osztrák lányba és évekig levelezett vele. Madame Nobel címzéssel. Ha a címzés jogilag is igaz lett volna, akkor a századfordulón egy dúsgazdag özvegyvel több élt volna Ausztriában, és szinte biztos, hogy ma Nobel-díjról nem beszélhetnénk. Így is, Nobel fiatal titkárának, Ragnar Sohlmannnak öt évig kellett a svédországi rokonokkal pereskednie, mire a végrendeletnek sikerült érvényt szereznie.

Nobel sokszor vádolták, hogy 356 találmányával a háborúkat szolgálta. Ő ugyanakkor számtalanszor hangoztatta, hogy a robbanóanyagokat a béke szolgálatába kívánta állítani (például bányászat stb.), és magát a béke apostolának vallotta. Alapítványával is ezt akarta hangsúlyozni, és ellensúlyozni azt a rengeteg békeellenes tettet, amit az általa feltalált robbanóanyagokkal követtek el az emberek egymás ellen.

A korombirodalom végnapjai

Magyarországon a késztermékeket gyártó üzemrészeket még csak fojtszerelik valanogy — masként nem tudnának eladható arut készíteni. De a termelő folyamat előző fázisaira többen csak akkor jut pénz, ha mar nagyon muszáj köitni rájuk.

Kormos képű emberek ülnek a gumigyárban, a keverőüzem irodájának előterében. Szemük fehérje kivillog feketére mázolt arcukból. Fejük fölött egy táblán afféle üzemi házi áldás: korommal dacoló nagy betűkkel írták rá, hogy a kidobott anyagok egy-egy kilogrammja hány forinttal csökkenti a dolgozók nyereségét.

A régi vasúti pályaudvarok, fűtőházak lehettek ilyen vastagon kormosak, mint ez az üzem. A napvilágról belépő azt hiszi, beesteledett: a feketére kormolódott falak, oszlopok elnyelik a fényt. Az első keverőgéphez éppen önti a kormot kezelője, egy bajszos, szakállas fiatalember. Fején fülhallgató, mintha valami zsebmagnóról rockzenét hallgatna.

— A monoton zajtól véd — magyarázza Miklós Mihály művezető.

A fiatalember megragad egy fekete fóliaszakot — húsz kiló — a szállítószalagra löki, késsel felhasítja az oldalát és kirázza a tartalmát. Fölszáll a korom, ezektől a mozdulatoktól lepte el az évek során a keverőszint minden tenyérnyi darabját.

Amóbaszerű, nyúlós kupacokat látok a földön.

— Van, amikor szállítás közben összeragad a nyersgumi — mondja a művezető. — Ha időnk van, pájszerral szétfeszítjük, utána még lehet használni.

Az egyik keverőgép éppen áll, főfordulás körülötte. Konstruktív hibája volt, két hónapig bírta, aztán elromlott. Most az NDK-ból várja a gyártó cég szakembereit, akik majd megreparálják. Pechesek a szegediek, Nyíregyházán ugyanilyen gép működik, mint a svájci óra.

— Nem hiányzik a termelésből? — mutatok a süketen fülrelő masinára.

— A négy közül egyet ugyanis minden évben szétzednek, fölújítanak. A másik három elég keveréket ad.

Egy szinttel följebb, a kisporbemérőben három asszony dolgozik. A folyamatot gyorsító adalékanyagokat mérnek nagy kanállal, mint a régi falusi boltosok a lisztet. A vegyszerek finom pora az óvatos mozdulatok ellenére is eloszlik a levegőben.

— Nem betegszenek meg tőle?

— Ezekről nem. A veszélyesebbeket — ólmot, ként — pedig elzárva tartjuk, csak külön engedéllyel lehet vételezni belőlük.

Egy lemezhardóban gyanta, mellette törmelék.

— Ha beleszár, egy bárdal körbevágom a lemezt, úgy lehet csak kivenni belőle az anyagot.

— Volt már, aki megbetegedett itt?

— Egy kollégát ólomártalom miatt áthelyeztek a szállítókhöz. Egy korombemérő pedig a gondnokságra került.

Utcai könyvtáros bódéhoz hasonló alkotmányok állnak, frissen mázolván a fal mellett.

— Ezek porbemerő fülkék. A közeljövőben szerelik föl őket. Nyíregyházán már sikerrel alkalmazták, elszívó berendezés lesz bennük, utána nem juthat a vegyszerek pora a levegőbe.

Móra Andrásnénak a családja is a gumigyárban dolgozik. — Hol kerék, hol talp az ember — mondja. — A lemezüzemből kerültem át. Elvitték a gépemet Makóra. A gumigyárból nem akartam elmenni, itt találtam új munkát.

— Múszak után mennyi ideig mosakszik?

— Ha egészen tiszta akarok lenni, legalább félórát kell csukkolnom magam. Mégis jobban szeretek itt, mint mondjuk, a tsz-ben, egy baromfitelepen.

Miklós Mihály kivezet az udvarra, ahol a vagonokból kirakják a kormot. Az iparvágányon túl hatalmas kupacokban áll a papírszemét, a különböző anyagok csomagolószerei. A cső-

lyospálosi tsz markolós traktorja rakja a szemetet egy pótkocsira. Valamivel messzebb, a kerítés tövében fekete füstfelhőt eregetve ég a hulladék. Szerecsére éppen a város felől fúj a szél, a szántóföldek felé viszi a füstöt.

— Régebben Béke-telepre vittük a papírt, de oda már nem engedik. A gumihulladékkal nincs gond, szerződésünk van a csőlyospálosi tsz-szel, hogy elszállítja és elégeti.

A keverőüzem körülményeinek javítására pályázatot írtak ki. Miklós Mihály is adott be pályamunkát.

— Azt javasoltam, a koromteret be kellene fedni valami könnyű vázszerkezettel. A vagon egy harmonikaajtóhoz állna oda. Szóval zárt rendszert kellene kiépíteni, ahonnan nem tudna kiszabadulni a korom. Nemrég költözött ki innét a régi trafóház, nagyobb lett a hely.

A nagyporbemerőben egy-egy ember ötvenkilós zsákokat mozgat. A művezető szerint sokat törték már a fejüket, hogyan lehetne megkímélni őket a cipekedéstől. Valamiféle siló lenne a jó megoldás, de ezek a vegyszerek beleszagolnának. Eredetileg a kormot is silókából terveztek mérni, de a berendezés már kezdetben is túl pontatlan volt ahhoz, hogy használni lehessen.

A csarnok ajtaja az udvarra nyílik, hideg van. Miklós Mihály azt mondja, rosszak a lengőajtók, nem zárnak tisztességesen. Ha becsukják a külső, hagyományos szárnyakat, nem tudnak közlekedni a targoncák, ha nyitva hagyják, kiszökik a meleg. Ő meg csak a vásárhelyi vállalat tévéreklámjában látta hibátlanul működni ezt a lengőajtót.

A legnagyobb változás a hengervezekek körül történt néhány éve. Azelőtt kézzel szedték le a gumit, egy-egy ember 22—23 tonnáat mozgatott meg naponta. Most szállítószalag viszi a gumit, harmonikaformára hajtógatva hűti a gómpát. Mióta megszünt az elviselhetetlenül nehéz fizikai munka, ismét találnak megbízható embereket a hengervezekekre.

Csikós Zoltán üzemvezető irodájában a falon fűző virág is épp olyan kormos, mint az üzem dolgozói.

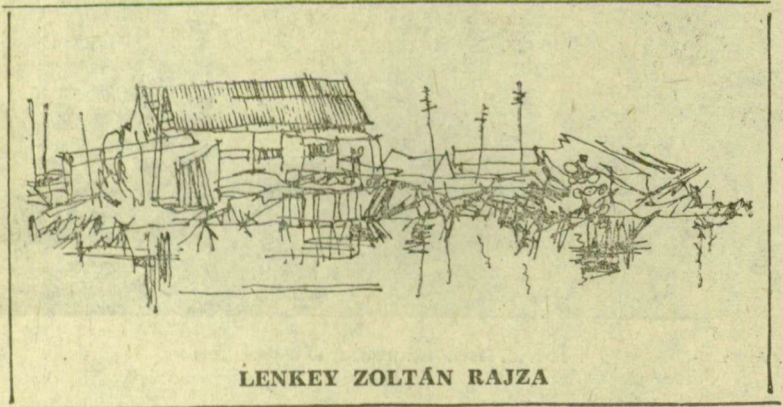
— Átmeneti állapot a mostani — mondja Csikós. — Azt is nézni kell, mi volt itt őt eszterdeje, meg azt is, mi lesz a közeljövőben. 1984 első felétől Tuzséron olvadó fóliába csomagolják a Szovjetunióból érkező kormot, utána zsákosul lehet a keverőgépbe rakni. Megszüntetjük az utolsó vízkiszedő kádat is. A kisporbemérés az elszívó fülkék üzeme állításával megoldódik. Foglalkozunk a nagyporbemerés könnyítésével, van is kivihetőnek látszó elképzelés, de még kezdeti stádiumban. A papíregetés helyett zsákréssel berendezést állítunk majd munkába.

— Első látásra elég riasztó ez a kormos üzem.

— A nehéz fizikai munkát, a rossz körülményeket komoly minőségi követelmények váltják föl. Rendkívül magas az elsőre szabadulás — vagyis a pontos keverés — aránya. Korábban óránként két forint volt a minőségi pénz. Annnyért én sem figyeltem volna. Most kettő és tíz forint közt van, az eredménytől függően — ennyit már megéri.

A világszínvonalú gumiárak „élete” ebben a kormos, zajos, egészségtelen üzemben kezdődik. Evvelkel előzőt kiderült, a körülményeken változtatni kell, mert a kiemelkedő fizetés ellenére elvándorolnak innét a dolgozók. Ez a folyamat — a körülmények javítása — jár most a vége felé a keverőüzemben. Ideje is volt. Mesélték, egyszer új szőnyeget vettek a szakszervezeti irodába. Egy ülésre meghívták a keverőüzemi bizalmi. Amikor meglátta az új szőnyeget, illedelmesen kibújt a kormos cipőjéből, és kinnhagyta a „szőb” előtt. Amikor a helyére ült, visszanezett: minden nyoma meglátszott a szőnyegen. Nemcsak a cipője, hanem benne a zokni is vastagon kormos lett a munkában...

TANÁCS ISTVÁN

LENKEY ZOLTÁN RAJZA